

Bódi Jenő

„Ebből a vírus pocsolyából..”

A Balaton vízminőségével kapcsolatos 2014-es botrány elemzése

Tanulmányom a Balaton vízének minősége körül a médiában 2014 júniusában kialakult botrányral foglalkozik. 2014. június 21-én a Magyar Úszás Napja nevű rendezvénysorozat balatonfüredi eseménye után több résztvevő sportoló is megbetegedett, köztük országszerte ismert úszók is. A történetekkel a hazai média is élénken foglalkozni kezdett, a megbetegedések kapcsán több, a Balaton vízének minőségével foglalkozó híradás is megjelent. Ezek közül a legnagyobb visszhangot az Origo 2014. június 28-án publikált „Óriási ürülékszőnyeg lebegett a Balatonon” című cikke váltotta ki, amely a balatonfüredi fertőzést a balatoni vitorlások a tavat szennyező gyakorlatával próbálta megmagyarázni.¹ Kutatásom e téma kapcsán a sajtóban 2014 nyarán zajlott vitát és a körülötte kialakult társadalmi diskurzust elemzi.² Az elemzés során négy beszédmódot azonosítottam: a víz minőségével, a megbetegedésekkel foglalkozó laikus és szakértői beszédmódokat, a helyi politikusok, turisztikai szereplők és az olvasók médiapolitikai beszédmódját, valamint a történések turisztikai következményeit tárgyaló laikus beszédmódot.

Kulcsszavak: Balaton, botrány, kockázat, kommentelemzés, olvasói kommentek, szakértők és laikusok, társadalmi diskurzus, vízminőség

Társadalmi veszélyek és diskurzusok

Ulrich Beck (2003) a kockázattársadalmat értelmező elmélete szerint a fejlett modern társadalmakat az 1970-es évektől a hiány és a nélkülözés körüli társadalmi konfliktusok helyett egyre inkább a kockázatok elosztásával kapcsolatos konfliktusok szervezik. A kortárs társadalmakban a kockázatok és veszélyek fogalma is megváltozott, a korábbi időszakokkal szemben szerinte ezek egy olyan „új árnyékbirodalom” részei lettek, amely a látható és érzékelhető világ mögött rejtőzik. A mindennapokat egy új kockázattudat jellemzi, amelyet közvetlenül nem felfogható veszélyek és az ezekhez kapcsolódó szorongások alkotnak (Beck 2003: 110–111). Ahogy a civilizációs kockázattudat eloldódott a köznapi észleléstől, nem része a saját tapasztalatnak, egyre inkább a valóságészlelésről folyó viták alakítják, a társadalmi kockázatok „a rájuk vonatkozó (tudományos és tudományellenes) tudásban jönnek létre” (Beck 2003: 31). A kockázattársadalmakban a természettudományos kérdések is a társadalmi, politikai térbe kerültek (Beck 2003: 124), miközben a tudományok észszerűség-monopóliuma megtört: ahogy a kockázatok meghatározása és kezelése a politika tárgya lett, a természettudományos kérdésekhez egyre gyakrabban társultak politikai és etikai kérdések. A nemcsak láthatatlan, hanem egyre összetettebb kockázatok megállapításához és észleléséhez mindig szakértők ítéletére van szükség, a veszélyeztetettségről szóló

1 Az Origo a Balaton vízének szennyeződését tanúsító bizonyítékként egy amatőr vitorlázó 2014 pünkösdjén készült fotóját közölte, amely kép a beküldő személy és a lap értelmezése szerint egy (vitorlás)hajó által kibocsátott „ürülékszőnyeget” ábrázolt. Ezt a médiában nem sokkal később szakértők természetes eredetű jelenségként, az ilyenkor rajzó árvaszúnyoglárva bőréként azonosították. Óriási ürülékszőnyeg lebegett a Balatonon. *Origo*, 2014. VI. 28., <https://www.origo.hu/egeszseg/20140626-orias-urulekszonyeg-lebegett-a-balatonon-calici.html>.

2 Elemzésem egy nagyobb kutatás része volt, amely a Balatoni Fejlesztési Tanács mellett működő Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. megrendelésére zajlott 2015-ben és 2016-ban „A Balaton-kép az országos és a helyi médiában 2007–2015” címmel. Köszönöm e szervezet munkatársainak, Molnár Gábornak és Oláh Miklósnak, hogy lehetővé tették e tanulmány publikálását.

kijelentéseik azonban sosem lehetnek már tisztán tényállítások, hanem normatív-etikai elemekkel vegyülnek, ahogy a tudományos tudás társadalmi elfogadottsága mögött a kockázattársadalmakban a jó életről alkotott utópiák állnak (Beck 2003: 37–43).

Az 1970-es évektől észlelt ökológiai válsággal, környezeti problémákkal kapcsolatos kutatások is hangsúlyozzák (Szijártó 2010: 52), hogy a kockázatok meghatározása, ellenőrzése és kezelése kapcsán olyan társadalmi konfliktusok jönnek létre, amelyek a társadalmi nyilvánosságban zajlanak, de már nem tisztán tudományosak és racionálisak, hanem erősen szimbolikus formában fejeződnek ki. A kockázatok, veszélyek elfogadható szintje és azok kezelése során felmerülő következmények az ilyen nyilvános vitákban részt vevő felek, különböző diskurzusközösségek kommunikációs küzdelmeinek, alkuinak eredményei. A hasonló konfliktusokkal kapcsolatos kutatások egyik fontos témája a szakértők és a laikusok eltérő kockázattértelemezéseinek bemutatása: például annak, ahogy a szakértők által konstruált és elfogadhatónak vélt kockázatokkal érzelmi, etikai vagy politikai – azaz nem tisztán racionális, sokszor „szociális intelligencián” (Kutrovátz 2010) alapuló – okok miatt szembe helyezkednek a laikusok (Szijártó 2010: 126). Mindez növeli a nyilvánosságban zajló hasonló viták szerepét, amelyekben a tudományos, szakmai kérdéseket szimbolikus különbségek hatják át, például a centrum–periféria, a saját–idegen vagy a helyi és a távoli tudás (Vári & Ferencz 2006) között. A társadalmi diskurzusok terében csak korlátozottan érvényesülő tudományos-kognitív megközelítés számára az utóbbiak viszont mindig irracionálisnak tűnnek.

A 2014-es botrány diszkurzív tere

A diskurzuselemzés módszere különösen alkalmas a nyilvánosságban megjelenő – a környezeti problémákkal, konfliktusokkal kapcsolatos – társadalmi problémák tanulmányozására, hiszen ezekre is jellemző, hogy a médiában való megjelenítésük nem magától értetődő, hanem különféle érdekek és értékek befolyásolják. A diskurzuselemzés módszerének egyik előfeltevése (Glózer 2007), hogy a társadalmi valóságot a nyelv által közvetítettnek tartja, s ezért szövegek, megnyilatkozások vizsgálata, értelmezése során látja megragadhatónak. A diskurzuselemzés során azt vizsgáljuk, hogy egy adott diskurzusban megszólalók a saját nézőpontjukból milyen jellemző érvelési módokkal, fogalmakkal, szimbólumok használatával hozzák létre a megszólalásuk tárgyát, azaz esetünkben a balatonfüredi úszónapot követő járványos megbetegedésekről és a Balaton vízének minőségéről, szennyeződéséről szóló 2014-es diskurzust elemezzük. Kutatásunk célja az volt, hogy a vízminőség-botrányral kapcsolatos diskurzus jellemzőinek feltárása után megállapíthassuk a szereplők politikai, társadalmi, kulturális szándékait, s közben választ kapjunk arra kérdésre, hogy az olvasók a téma megvitatása, értelmezése közben a saját tapasztalataik, a média és a politikai szereplők, a szakértők által felkínált ismeretek és vélemények közül hogyan válogatnak, mennyire azonosulnak vagy helyezkednek szembe azokkal.

A diskurzuselemzés számára hasznos kiindulópontot jelenthet a tartalomelemzés módszere, amely alkalmas a nagy mennyiségű szövegek szerkezetének feltárására (Glózer 2007: 261–262). Ennek érdekében a kutatás első részét a Balaton vízminőségével foglalkozó 73 darab híradás tartalomelemzése jelentette, amely 2014 áprilisának eleje és július vége között jelent meg három helyi és két országos hírportál, valamint három televíziós híradó felületén.³ Ezekben öt további tematikus keret rajzolódott ki, amellyel a *vízminőség* témája (36 cikkben) kapcsolatba került. A Magyar Úszás Napjának balatonfüredi rendezvényén történtek nyomán a járványos *betegség* (16) okának felderítéséről és következményeiről tudósított a sajtó. Az Origo fent említett cikke egy újabb keretbe helyezte a problémát, hiszen a *vitórlázás, hajózás* szerepét (4) vetette fel a tó vízének szennyeződése kapcsán. Ezt megelőzően pedig már megjelentek tudósítások a Balatonon történt tavaszi, nyár eleji *halpusztulásról* (8). A témára irányuló intenzív médiaérdeklődés és a kialakult botrány nyomán vetődött fel az események negatív *idegenforgalmi következményeinek* témája (7), másrészt a *média szerepe* (2) a Balaton turisztikai vonzerejének alakításában. A tartalomelemzés során a cikkekben

3 Ezek: a Sonline, a Veol, a Zaol, az Index, az Origo, valamint az M1, az RTL Klub és a TV2 esti híradói voltak.

megszólaló személyek között azonosítottam a *sportolókat* (9), a *hajósokat/vitorlázókat* (15), a *horgászokat* (4), a *laikusokat* (7 fő, például a strandokon megkérdezett fürdőzők), az *orvosokat és egészségügyi szakembereket* (7), a *hatóságok képviselőit* (29), a *politikusokat* (22), a *turisztikai szektor képviselőit* (11) és az egyéb *szakértőket* (29 megszólaló, akik többnyire a Balatonnal foglalkozó természettudósok voltak).

A 2014-es vízminőség-botrány tematikus elemzésének következő területe a cikkekhez kapcsolódó olvasói kommentárok áttekintése. Ezek vizsgálata lehetővé teszi, hogy a sajtó és az általa megszólaltatott személyek véleménye mellett a híreket aktívan kommentáló olvasók értelmezéseit, jelentéstulajdonítási gyakorlatait is elemezhesük. A négy vizsgált hónap alatt pontosan 2100 kommentárt fűztek az olvasók 26 különböző cikkhez.⁴ Az is feltűnő, hogy az olvasói reakciók közel fele (961 darab) az Origó két cikke kapcsán keletkezett: ezek az „Óriási ürülékcsőnyeg lebegett a Balatonon” és a „Kong az ürességtől a Balaton” című írások. Mindkét cikk az Origó főoldalán megjelent anyag volt, feltűnő, harsány címet kapott, amelynek negatív irányultsága az utóbb említett publikáció esetében nem is fejezi ki pontosan a cikk tartalmát.⁵

A tartalomelemzés alapján négy olyan beszédmódot különítettem el egymástól, amely a téma médiában való megjelenését szervezte. E négy beszédmód az előbb bemutatott sajtóelemzés során feltárt tematikus egységek és megszólalói pozíciók kombinálódásából jön létre. A média által megszólított szakértők, hatósági képviselők és a laikus kommentelők számára egyaránt fontos téma volt a tó vízminősége, szennyeződése. Ahogy az alábbi elemzésben bemutatom, a közös téma ellenére a témára irányuló eltérő nézőpontjaik külön beszédmódokat hoztak létre a szakértők és a laikus olvasók között: ezeket neveztem *vízszennyezés, fertőzés – szakértői és vízszennyezés, fertőzés – laikus beszédmódoknak*. Érdekes, hogy a médiának a 2014-es vízminőség-botrányban játszott szerepe kapcsán a témáról megszólaló politikusok és a véleményt nyilvánító olvasók irányultsága meglehetősen hasonló: ezt *mediapolitikai beszédmódként* azonosítottam. A balatoni idegenforgalom és a turizmus kérdésköre pedig inkább a kommentelők számára volt fontos téma: az ehhez kapcsolódó megnyilvánulásait mint *laikus turisztikai beszédmódot* mutatom be (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat

*Megszólalók, témák és létrejövő beszédmódok a Balaton vízminőségéről szóló
2014-es diskurzusban*

Témák:		vízminőség, szennyezés, betegség	média szerepe	idegenforgalom
Megszólalók:	szakértők és hatóságok képviselői	vízszennyezés, fertőzés – szakértői beszédmód		
	politikusok		mediapolitikai beszédmód	
	laikus olvasók (kommentek)	vízszennyezés, fertőzés – laikus beszédmód		laikus turisztikai beszédmód

4 Ezek túlnyomó többsége, azaz 2055 olvasói komment az Origó cikkeihez kapcsolódik, s mindössze 39 kommentet írtak a Sonline, ötöt a Veol és egyet a Zaol olvasói. Az Index írásai nem kommentelhetők.

5 A hírportál „Kong az ürességtől a Balaton” című balatoni riportja az újságíró egy nap alatt, a tó körül vonattal megtett útja alapján számol be a riportter által tapasztalt idegenforgalmi állapotokról, éppen az Origó cikke által kiobbantott vízszennyezés-botrány után egy héttel. Írása végén a szerző pozitív következtetése az alábbi volt: „A legfontosabb, hogy akárhol szálltam le a vonatról, mindenütt tiszta vizet láttam. Így nem tudok mást mondani, mint azt: a Balaton vize tiszta, tessék menni úszni, fürdeni, napozni. Van még erre majdnem két hónapunk.” Lantos Gábor: Kong az ürességtől a Balaton. *Origó*, 2014. VI. 4., <http://www.origo.hu/utazas/magyarorszag/20140703-kong-az-uressegtol-a-balaton.html>.

Vízzennyezés, fertőzés – szakértői beszédmód

Ezt a beszédmódot azok a szakértők képviselik, akiket a Balaton vízminőségéről, a balatonfüredi megbetegedésekről és a halpusztulásokról szólaltatott meg a sajtó. Foglalkozásuk szempontjából jellemzően egészségügyi szakemberek, köztük az egészségügyi hatóságok képviselői, természettudósok – azonban a turisztikai szektor néhány képviselőjének egyes megszólalásai is e beszédmódot képviselhetik. A szakértői megnyilatkozások közös jellemzője, hogy nem neveznek meg egyértelmű okokat a balatoni halpusztulások, fertőzés, megbetegedések és az esetleges vízszennyezés kapcsán. Ezt nyilván szakmai szempontok és szabályok igazolják, például a lehetséges okok sokfélesége, a vizsgálatok lefolytatásához szükséges idő. Így a szakértők a sajtónak adott nyilatkozataik során inkább csak bizonyos összefüggések kizárására képesek, vagy éppen ezek összetettségére utalnak, esetleg a vizsgálatok kezdetén érvényesülő információhiányt hangsúlyozzák. Érdekes, hogy az *Origó* még július 10-én, a járványos megbetegedések után két héttel is „Még mindig nem tudják, hogyan került a Balatonba az úszókat megbetegítő vírus” címmel publikált a témáról beszámolót.⁶

A Balaton vízminőségével, a tó körüli fertőzésekkel és a halpusztulással foglalkozó szakértői nyilatkozatok stílusát racionális érvelésmód jellemzi, amely állításai igazolására gyakran mutat be összetett szakmai, vizsgálati folyamatokat, használ szakkifejezéseket. E szakmai beszédmódot nemcsak a stílusa és a fogalomhasználata, hanem azok a megnevezések is idegenné tehetik az átlagos olvasó számára, amelyek a megszólaló szakértők intézményes pozícióit jelölik meg.⁷ Pedig a szakmai megszólalók érvelésének szándéka meglehetősen egyértelmű. Céljuk elsősorban az olvasó, a potenciális balatoni turista megnyugtatása, akinek, ha a témát követi – mondjuk a halpusztulástól a fertőzések terjedésén át a hajók, vitorlások ürülékének kezeléséig –, a legkülönfélébb kérdések között kell eligazodnia. S noha a szakértők gyakran nem tudnak a Balaton vízminőségével kapcsolatos összes problémára közvetlen magyarázatot adni, vagy esetleg csak ezek összetettségét hangsúlyozzák, a céljuk mégis a tó hírneve, az iránta való bizalom megerősítése. Nyilatkozataik, megszólalásaik azt fejezték ki, hogy a hatóságok és a szakmai szervezetek ellenőrzik a problémákat okozó folyamatokat, a Balaton vízének minősége körüli anomáliák csak átmenetiek voltak, a turisztikai szektor működését nem befolyásolják.

Azonban éppen az *Origó*nak a Balaton vízminőségével kapcsolatos botrányt kirobbantó, nagy médiavisszhangot keltő „Óriási ürülékszönyeg lebegett a Balatonon” című írása illusztrálhatja, hogy e szakértői beszédmód gyakran csak korlátozottan képes érvényesülni az online média terében és az általa használt kifejezőeszközök között. Hiszen a hírportál – a cikke állítása szerint egy vízi jármű által – a Balatonba került „szennysziget” fotója kapcsán a Balatoni Limnológiai Intézet szakértőjét is megszólaltatta, akinek szavai meglehetősen visszhang nélkül maradtak,⁸ szemben az *Origó* által publikált – s egyébként a balatonfüredi megbetegedések előtt, hetekkel korábban készült – olvasói fotóval, amelyet órákon belül újraközölt a magyar média jelentős része.

Laikus beszédmód a vízszennyezésről, fertőzésről

Az olvasói kommentek közel negyede (483) közvetlenül a tó vízének szennyeződésével foglalkozott. Ezek jellemző témája a balatonfüredi megbetegedések okának megvitatása, a fertőzés utáni laikus „nyomozás” volt. Ennek során az olvasók a legkülönfélébb előismereteiket mozgósították az esetleg meglévő helyi tapasztalataiktól kezdve

6 Még mindig nem tudják, hogyan került a Balatonba az úszókat megbetegítő vírus. *Origó*, 2014. VI. 10., <http://www.origo.hu/itthon/20140710-meg-mindig-nem-tudjak-mitol-betegedtek-meg-a-balatoni-uszok.html>

7 Így a vízminőségéről, a fertőzésről szóló tudósításokban megemlíthető például a „Veszprém megyei Kormányhivatal Népegészségügyi Szakigazgatási Szerve Kémiai, Toxikológiai és Laboratóriumi Osztálya”, a „Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal”, a „Balatoni Limnológiai Intézet”, a „Közép-dunántúli Környezetvédelmi és Természetvédelmi Felügyelőség” és a „Kenéz Gyula Kórház és Rendelőintézet Infektológiai Intézete”.

8 „A vízbe jutó emberi ürülék plusz-tápanyagterhelést jelent a tó élővilágára, a foszfor pedig kedvez az algásodásnak, azaz közvetve befolyásolja a víz minőségét, élvezeti értékét, ugyanakkor néhány, vízbe ürített vécé tartalma nincs jelentős hatással a Balaton egészének élővilágára.” Óriási ürülékszönyeg lebegett a Balatonon. *Origó*, 2014. V. 28., <http://www.origo.hu/egeszseg/20140626-orias-urulekszonyeg-lebegett-a-balatnon-calici.html>.

a naiv „természettudományos” tudásig. A vita során pedig olyan összefüggéseket állítottak fel, amelyeket a személyes történetektől az internetes hivatkozásokig terjedő „bizonyítékokkal” próbáltak igazolni. A fertőzésről kommentelők egy része a Balaton vizét okolta a megbetegedések miatt, gyakran saját benyomásai alapján, más olvasók viszont a fertőzés forrásait is megnevezték, például a Magyar Úszás Napján a résztvevőknek osztott zacskós vizet vagy a Balaton vizével összekeveredett napolajat.

A hasonló találgatások és naiv okfejtések közben több olvasó is kifejezte a helyzet bizonytalanságával való elégedetlenségét: a vízminőségről szóló laikus beszédmodban a szakértőkkel, a hatóságokkal s a téma kapcsán megszólaló politikusokkal szemben egyaránt kritikus vélemények is megjelentek. E beszédmod a Balaton vízminőségének kérdését egy olyan tematikus keretbe helyezte, amely nemcsak a szakértői tudást kérdőjelezi meg, hanem a közigazgatással, a hivatalos intézményekkel és a politikával szembeni bizalmatlanságot is kifejezi. E kritika tárgya lehet olyan tudományos intézmény, mint a Balatoni Limnológiai Intézet vagy a vízügyi hatóságok, a kormányhivatal, esetleg maga a rendőrség.

E téma laikus beszédmodja az intézmények és a politika bírálata mellett társadalomkritikai elemekkel is telítődött. Ennek során gyakran nemcsak egy adott csoport felelősségét vetették fel az olvasók a Balaton szennyezése kapcsán, hanem a problémát az általános közállapotok kifejeződéseként is értelmezték. Több hozzászólás is összekapcsolta a vitorlások balatoni tevékenységét és a feltételezett kihágásaik felett elnéző hatósági magatartást. Ugyanakkor a közállapotok kritikájához olykor egy olyan – sztereotípiákon alapuló, leginkább az „újjgazdagokat” bíráló – moralizáló hangütés társult, amelynek célja a Balatont szennyező társadalmi csoport tevékenységének pellengérré állítása, a velük kapcsolatos negatív példák bemutatása volt. Így kerültek szóba a hatóságokat megvesztegető „újjgazdagok”, a vizeket „nem tisztelő” vitorlázók, a „minden emberi gátlását levetkező” gazdagok, vagy éppen „egy (biztos újjgazdag, bunkó) 12 év körüli kislány”, aki „chipsszel eteti a kacsákat [...] És aztán persze csodálkozunk rajta, hogy a kacska nehezen / nem bírja megemészteni az emberi kaját, és a kieresztett ürülék betერი a part menti vizet.”⁹

Az előbbieken alapján kirajzolódik, hogy a vízszennyezésről, a fertőzésről szóló laikus beszédmod mögött rejlő stratégia egyrészt az információszerezés olvasók általi igénye. Hiszen a kortárs társadalmak tagjait a természet, a környezet iránti növekvő mértékű reflexió, érzékenység jellemzi (Macnaghten & Urry 1998: 104–133, Beck 2003). S ezzel együtt erről a témáról a médiának köszönhetően egyre nagyobb mértékben és egyre több forrásból találkoznak olyan információkkal, amelyek meghaladják a laikus, hétköznapi tudás kereteit. Eközben az olvasó e különböző információs keretek, tudások közti választásra s azok aktív értelmezésére kényszerül. A Balaton vízminőségének kapcsán az egyik ilyen keretet a tó körüli megbetegedésekről szóló, médiából származó hírek alkották. Ugyanakkor a kommentelők többször is kifejezték a hatóságok, a hivatalos intézmények és a politika működése iránti bizalmatlanságot. E két keret nyilvánvalóan ütközött a Balaton vízminősége körüli társadalmi diskurzusban a média által közvetített pozitív szakértői és politikusi megnyilvánulásokkal.

A médiapolitika beszédmodja

A Balaton vízminőségével foglalkozó 2014-es cikkek és tudósítások között több olyan is volt, amely részben a média válságban betöltött szerepével foglalkozott. Ezek a hasonló témájú 133 darab kommentárral együtt a vízminőség-válság sajtódiskurzusán belül egy médiapolitikai, mediakritikai jellegű beszédmodot alkotnak.

Ennek legfontosabb képviselői a helyi politikusok voltak: a balatoni polgármesterek nyílt levelet fogalmaztak meg a térség országgyűlési képviselőinek, valamint a Magyar Turizmus Zrt-nek, „...kérve, hogy lépjenek fel az elmúlt hetekben a sajtóban megjelent, a turisztikai régióknak komoly károkat okozó, a Balaton vízminőségéről szóló alaptalan hírekkel, híresztelésekkel szemben.”¹⁰

9 Komment: Skubidor 2014-06-29 19:45:40. Óriási ürülékszönyeg lebegett a Balatonon. *Origo*, 2014. V. 28., <http://www.origo.hu/egeszseg/20140626-orias-urulekszonyeg-lebegett-a-balatonon-calici.html>.

10 A nyílt levél azt is hangsúlyozta: „Óriási károkat okoztak, és még okozhatnak a balatoni vállalkozásoknak, településeknek, így a nemzetgazdaságnak az alaptalan negatív hírek a főszezon elején.” A balatoni polgármesterek fellépést sürgetnek a turizmus érdekében. *Veol*, 2014. V. 26. <https://www.veol.hu/belfold/a-balatoni-polgarmesterek-fellepest-surgetnek-a-turizmus-erdekeben-1630743/>.

A helyi polgármesterek – elsősorban a lokális sajtónak adott nyilatkozataikban – az „ellenőrizetlen, alaptalan hírek” közlésével,¹¹ a Balaton lejárásával vádolták a médiát. A balatonfenyvesi polgármester az RTL Híradójának adott nyilatkozatában a Balaton vízének szennyeződéséről szóló híradások magyarázataként egyenesen úgy vélekedett, hogy léteznek olyan „turisztikai célok, amelyeknek nem érdeke, hogy a Balaton jól működik.”¹² E médiapolitikai beszédmódba – a helyi politika képviselői mellett – más lokális szereplők is bekapcsolódtak. Például a Veszprém megyei helyi hírportál – helyi turisztikai vállalkozókat megszólaltatva – a vízminőség-botrány negatív turisztikai hatásáról tudósított,¹³ és publicisztikát közölt a média felelősségéről és pánikkeltéséről.¹⁴

A média szerepével foglalkozó olvasói kommentek többsége az Origó – vagy általában a média – válságban betöltött szerepét a helyi politikusokhoz hasonlóan látta. A kommentárok jelentős része nemcsak szenzációhajhászással vádolta a sajtót, hanem a kérdést is politikai keretbe helyezte. Ennek eredményeként a cikkek alatt kommentelők jelentős része még a balatoni vízszennyezésről folyó vitát sem tény-, esetleg szakmai, hanem inkább érzelmi vagy politikai hitkérdésként kezelte. Ahogy az egyik megszólaló gúnyosan megjegyezte a hozzászólók között zajló vita során: „Szomorú de az itteni ballib kommentelők egy része úgy nézem ragaszkodik a szaros Balatonhoz.” A kommentek éppen ezért sokszor az Origó politikai elkötelezettségét, érdekelttségét sejtették a negatív hírek közlésében – éppen a kormánnyal szembeni negatív elfogultsága miatt.

E médiapolitikai beszédmód egyik fontos retorikai jellemzője a témához kapcsolódó dolgok, jelenségek szimbolikus különbségekben való megragadása, kezelése. A politikusi megnyilatkozások például gyakran „valótlan” és rossz hírekről beszélnek, amelyekkel szemben nyilván a „valódi”, jó hírek állnak. Szemben azzal, ahogy a szakértői beszédmód bemutatásakor láttuk: a balatoni fertőzésről szóló diskurzust sokáig csak feltételezések, valamint információhiány és találgatások jellemezték a sajtóban. A kommentelők által alkalmazott jellemző retorikai eszköz a sejtetés, a feltételezés, ahogy a médiának olyan nehezen vagy egyáltalán nem bizonyítható szándékokat tulajdonítottak, amelyek ellentétesek a saját meggyőződésükkel, esetleg negatív következményekkel is járnak. Ezt jól kifejezik a politikusok sajtónyilatkozatai és az olvasói kommentek által használt fogalmak a média okozta „károkról”, „hitelrontásról”, „lejáratásról”, aminek bekövetkeztét valójában csak a turisztikai szezon lezárulása után lehetne megállapítani.

A médiapolitikai beszédmód rejtett előfeltevése az volt, hogy a hírmédia funkciója a társadalomban nem egyszerűen az információk és a vélemények továbbítása, cseréje a különböző társadalmi szereplők között, hanem ezzel szemben idegenforgalmi, gazdasági érdekek által erősen meghatározott. Mintegy részese a turizmus gazdasági világának, amely a politikához meglehetősen hasonlóan szerveződik: ellenérdekek szövik át, a szereplők közti verseny, konfliktus jellemzi. Ennek megértése segíthet azonosítani a beszédmód mögött rejlő stratégiákat, szándékokat. A megszólalók célja – a szakértői beszédmóddal hasonlóan – nem egyszerűen csak a tó hírnevének őrzése, hanem az, hogy részt vegyenek abban a küzdelemben, amelynek során különféle veszélyek fenyegetik a turisztikai szektor s így az ország gazdaságának működését, s ezeken keresztül mindennapjaikat – s egyúttal el is hárítsák ezeket. Számukra ez a jó célok és az azokkal ellentétes rossz erők szimbolikus harca, amelyben a média az utóbbiakat képviseli, hasonlóan az olyan turisztikai kockázatokhoz, mint a rossz időjárás, a vízszennyezés, a betegségek, a fertőzések, a szúnyogok, vagyis azok a természeti jelenségek, amelyekről a média gyakran tudósít a Balaton kapcsán.

11 Fónai Imre: Nincs baj a vízminőséggel, a Balatonból ittak a horgászok a tó közepén. *Sonline*, 2014. V. 29., <https://www.sonline.hu/somogy/kozelet/nincs-baj-a-vizminoseggel-a-balatonbol-ittak-a-horgaszok-a-to-kozepen-560458/>.

12 *RTL Híradó*: Vizsgálják a Balatonban úszó szennyeződést. 2014. V. 29.

13 „Bolhából azonnal elefántot csináltak egyesek, mindenki hibás volt, aki él és mozog, dolgozik a tónál, még a hattyúk is pellengérré kerültek, azonnal bűnbakokat neveztek meg a vizsgálat eredményének ismerete nélkül.” Kovács Erika: Csak azért is, Balaton! *Veol*, 2014. V. 27., <https://www.veol.hu/hetvege/csak-azert-is-balaton-1630841/>.

14 Kovács Erika: Balatoni programokat mondanak le a tó tisztaságára hivatkozva. *Veol*, 2014. V. 26., <https://veol.hu/hirek/balatoni-programokat-mondanak-le-a-to-tisztasagara-hivatkozva-1630659>.

Laikus turisztikai beszédmód

A 2100 olvasói komment közül 153 az idegenforgalom témájával foglalkozott, további 88 hozzászólás pedig a Balatont más turisztikai célterületekkel hasonlította össze. Az olvasók az Origó „Kong az ürességtől a Balaton” című, a tó idegenforgalmával foglalkozó riportja kapcsán fogalmazták meg elsősorban a balatoni turizmussal foglalkozó véleményeiket (103). Ezek egy olyan laikus beszédmódot képviselnek, amely már lazábban kötődik a Balaton vízminősége körüli botrányhoz, s ezzel a téma iránti érdeklődés csökkenését, annak általánosabb tematikus keretbe való áthelyeződését mutatja.

A kommentek egyik hangsúlyos témája a Balaton idegenforgalmának működése volt. Itt előszeretettel foglalkoztak a vendéglátóiparral, amelyet többször az általános közállapotok részeként értelmeztek: gyakori retorikai fogás volt a vendéglátás, a turisztikai szektor kulisszái mögé való bepillantás és annak leleplezése, a szolgáltatások ár-érték arányának kritikája. A balatoni idegenforgalom bírálatához pedig más turisztikai célterületek felértékelése társult. Ez éppúgy lehetett a Velencei-tó, mint egy dubai utazás, vagy – mindezekkel véggépp szembeállítva – az otthon, házilagos körülmények között előállított „egzotikum”. A turizmusról szóló laikus kommentárok jelentős része tehát egyáltalán nem a Balaton vízével, de nem is annak idegenforgalmával foglalkozott, hanem különféle turisztikai célterületeken szerzett tapasztalataikat osztották meg egymással az olvasók, miközben nyaralási tanácsokkal szolgáltak.

A laikus turisztikai beszédmódot a vízminőségről szóló olvasói beszédmóddhoz hasonlóan időnként szintén áthatotta egy moralizáló, másféle nyaralási módokat és ezzel együtt azok képviselőit is bíráló hangvétel. E beszédmód e szempontból kapcsolódik mégis erősen a vízminőségről szóló 2014-es diskurzus meghatározó témájához, a vitorlázáshoz. A Balaton vízszennyezésének problémájához egy adott turisztikai tevékenység s a mögötte feltételezett életstílus kritikája is társult. Ez elsősorban a vitorlázásra, a vitorlások tulajdonosaira irányult: például a balatoni vitorlások fedélzetén rejülő amorális világot igyekeztek feltárni, amelyhez erős környezetvédelmi kritika is társult. A beszédmódban azonban olyan jóval egyszerűbb megnyilvánulásokat is találhatunk, amelyek közönséges, szinte vulgáris stílust használva, sztereotípiák segítségével azonosították a Balatont a kommentálók által kritizált társadalmi csoporttal.

A laikus turisztikai beszédmód mögötti motívumok, szándékok a turisták egyéni szintjén az utazásaikkal kapcsolatos fogyasztói döntések utólagos igazolása, megerősítése volt, amelyet az említett naiv, hétköznapi „költség-haszon elemzések”, célterületek közti összehasonlítások is jól illusztráltak. Ugyanakkor társadalmi szinten e beszédmódot adott csoportok turisztikai gyakorlatának morális kritikája hatotta át. Ez egy olyan életmódra irányult, amely az átlagos olvasó számára nem érhető el, ezért a környezetszennyezés vádjával is gyakran összekapcsolódó morális kritika egyben eszköz lehetett e csoportok tagjainak leértékelésére, a tőlük való szimbolikus megkülönböztetés kifejezésére.

Összegzés

A kockázattársadalom Ulrich Beck (2003) által kidolgozott elmélete s a környezeti veszélyeket, konfliktusokat vizsgáló kutatások már több évtizede rámutattak a tudományos tudás társadalmi leértékelődésére. A szakértők által képviselt észszerűség a társadalmi kommunikáció nyilvános vitáiban nem racionális, normatív jellegű érvekkel kerül szembe, hanem olyan laikus tudásokkal, amelyeket morális kritika és szimbolikus megkülönböztetések hatnak át. Ennek megfelelően a 2014-es balatonfüredi úszónapon lezajlott járvánnyal és a nyomában kialakult, a tó vízminőségéről szóló diskurzusban is szembehelyeződtek egymással a racionális, szakértői és a hétköznapi, laikus beszédmódok. A cikkek alatti kommentárokból kifejeződő laikus tudások, vélemények a hatóságokkal szembeni kritikájuk miatt nemcsak a vízminőségről szóló szakértői beszédmóddal állíthatók szembe, hanem a politikusok és több olvasó által képviselt médiapolitikai beszédmóddal is, amelynek célja – egyes olvasók értelmezése szerint – gazdasági és politikai érdekeik miatt az őket tájékoztató média bírálata, korlátozása.

Ugyanakkor a diskurzusban megjelenő laikus vélemények mögött egy szélesebb törekvést is felfedezhetünk, amely szintén kapcsolatos a természet iránti érzékenységgel. Ez a környezet szennyezésének morális

megítélése, amely esetünkben ráadásul társul a politika és az állami intézmények iránti bizalmatlansággal, valamint egyes társadalmi csoportok és azok vélt visszasságainak bírálataival. Ahhoz hasonlóan, ahogy a médiapolitikai beszédmódot a turisztikai szektor működését fenyegető veszélyek elhárítása motiválta, a laikus beszédmódokban a világ szimbolikus megosztását, a jó és a rossz erők harcát éppen a környezetet szennyező csoportokkal, s ezt a tevékenységüket a hozzászólók szerint gyakran elleplezni próbáló „hivatalosságokkal” szembeni küzdelem, vita jellemzi.

Irodalom

Beck, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság & Századvég Kiadó.

Glózer Rita (2007): Diszkurzív módszerek. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*, 260–268. o. Budapest & Pécs: Néprajzi Múzeum & PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

Kutrovácz Gábor (2010): Hogyan értékelhetünk szakértői véleményeket? In: Kutrovácz Gábor & Láng Benedek & Zemplén Gábor (szerk.): *Határmunkálatok a tudományban*, 148–165. o. Budapest: L'Harmattan.

Macnaghten, Phil & John Urry (1998): *Contested Natures*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE.

Szijaártó Zsolt (2010): *Kockázat, társadalom, átmenet. Az ófalui „atomtemető” körüli konfliktusról*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Vári Anna & Ferencz Zoltán (2006): Flood Research from a Social Perspective: The Case of the Tisza River in Hungary. In: Ioulia Tchigurinskaia, Khin Ni Ni Thein & Pierre Hubert (eds.): *Frontiers in Flood Research. IAHS Publication*, pp. 155–172. Wallingford, UK: IAHS Press.

Abstract in English

“From this virus puddle...” An analysis of the 2014 scandal about the water quality of Lake Balaton

This paper studies the media scandal about the water quality of Lake Balaton in June 2014. After the Hungarian Swimming Day in Balatonfüred, several participating athletes fell ill, including nationally known swimmers. The Hungarian media began to cover the incident vigorously, with several news reports on the diseases and the water quality of Lake Balaton. The research presented here analyses the debate in the media and the emerging social discourse. It identifies four modes of speech, including: lay and expert discourse on water quality and disease; the media policy discourse of local politicians, tourism actors and commenting readers; and the lay discourse on the tourism implications of the scandal.

Keywords: comment analysis, experts and lay people, Lake Balaton, risk, reader comments, scandal, social discourse, water quality

Bódi Jenő kommunikációkutató, a PTE BTK-n szerzett diplomát szociológiából. Korábban foglalkozott a turizmus kulturális tanulmányozásával, a térbeli mobilitással és a digitális antropológiával. Óraadó oktató a PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén. Email: ijen@commonline.hu